

Josef Podpěra (1878–1954): osudy přírodovědce v neklidných dobách

V listopadu 1952 byla zákonem zřízena Československá akademie věd, jejímž prvním prezidentem se stal tehdejší ministr školství a národní osvěty Zdeněk Nejedlý. Mezi členy akademie převažovali renomovaní badatelé z různých oborů, často členové Královské české společnosti nauk a České akademie věd a umění. Nebyl však mezi nimi žádný botanik. O rok později, 23. listopadu 1953, byli mezi nově zvolenými akademiky hned dva botanikové – rostlinný fyziolog prof. Bohumil Němec a zakladatel botanického ústavu Masarykovy univerzity, rostlinný taxonom a geobotanik prof. Josef Podpěra. Prof. Podpěrovi, který byl současně jmenován doktorem biologických věd, zbývaly necelé dva měsíce života a doktorský diplom si ani nestihl převzít. Umírá v Brně 11. ledna 1954 ve věku 75 let. Následujícím textem bychom chtěli připomenout životní osudy tohoto významného geobotanika a bryologa, který svou vědeckou prací i organizační činností významně ovlivnil rozvoj botaniky v bývalém Československu v první polovině 20. století (viz také článek na str. 169–171 této Živy).

Z gymnázia na univerzitu

Josef Podpěra se narodil 7. listopadu 1878 v rodině berního úředníka v Jílovém u Prahy. Do gymnázia chodil nejprve v Praze v Truhlářské ulici (dnes Gymnázium Jiřího Gutha-Jarkovského), odkud v sekundě (školní rok 1890/91) přešel na státní gymnázium v Mladé Boleslavi, kde se 21. června 1897 „podrobil zkoušce maturitní s vyznamenáním“. Zájem o přírodu a botaniku u něj nejspíš probudili jeho gymnaziální učitelé. V Praze to byl přírodovědec a popularizátor přírodních věd Bohumil Bouše, jehož přírodopisné knihy lze ještě dnes najít v antikvariátech a mnohogeneračních rodinných knihovnách, v Mladé Boleslavi pak amatérský archeolog a přírodovědec Hynek Konvalinka. Mezi různými přírodovědnými zájmy brzy jednoznačně převážila botanika. Doslýchávají to Podpěrovy sběry v herbáři Masarykovy univerzity (BRNU). Nejstarší je z r. 1890, kdy si nejspíš o prázdninách mezi primou a sekundou sebral v Debrži u Mladé Boleslavi šťavel evropský (*Oxalis stricta*), a během dalších 7 let podrobně dokumentoval květenu Mladé Boleslavi a bližšího okolí města (obr. 2). Počet dochovaných herbářových dokladů z doby gymnaziálních studií lze odhadnout zhruba na 2 000! O Podpěrově nadšení oborem vypovídá i fakt, že maturitu „oslavil“ následující den botanickou exkurzí, při které sebral na dvou místech v Mladé Boleslavi svehřep japonský (*Bromus japonicus*).

Už během studií na gymnáziu vedl Podpěra bohatou korespondenci s různými českými a moravskými amatérskými floristy i profesionálními botaniky. Tato korespondence se zachovala v archivu Moravského zemského muzea. Nejstarší dopisy, které se týkají výměny herbářů, jsou z r. 1894. Tehdy 17letý Podpěra korespondoval mimo

1 Josef Podpěra v botanickém ústavu české Karlo-Ferdinandovy univerzity v červnu 1901 jako demonstrátor

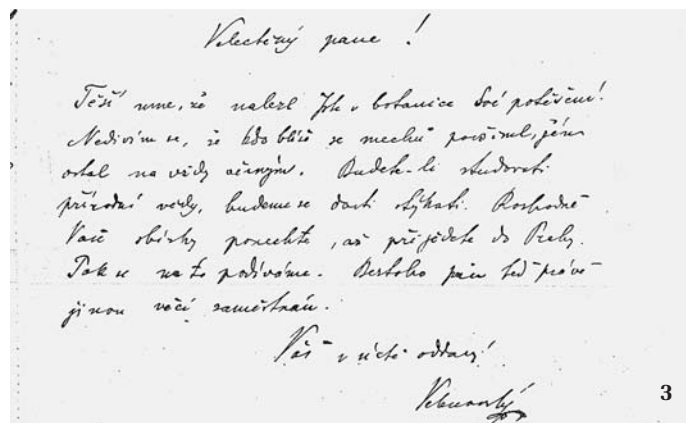
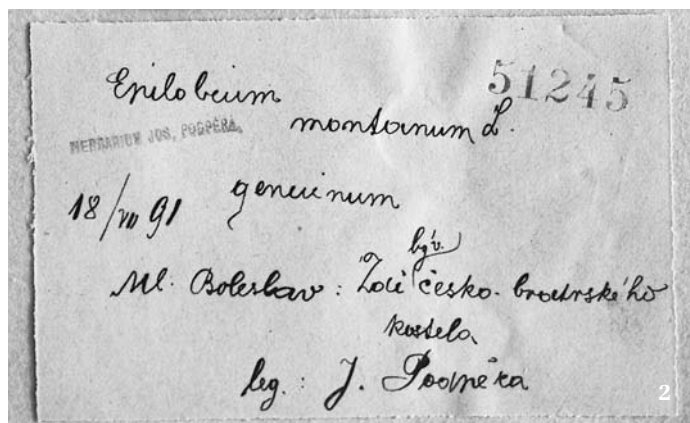
jiné s učitelem měšťanky v Ivančicích Juliem A. Bílým, středoškolským profesorem Josefem Lukešem v Čáslavi a farářem ve Všemině u Vizovic Ignácem Poučem. Sběry J. Lukeše z té doby v herbáři BRNU a označené razítkem „herb. J. Podpěra“ ukazují, že tato výměna byla intenzivní. O rok později si vyměnil dopisy a korespondenční lístky s dalšími, dodnes známými botaniky – např. s floristou Petrem Havelkou z Nového Města na Moravě, středoškolským profesorem v Brně Eduardem Formánkem, učitelem v Plzni Františkem Malochem a ředitelem reálky v Prostějově Václavem

Spitznerem. Dopis učitele v Třeboni a bryologa Antonína Weidmanna dosvědčuje, že už v té době se Podpěra zajímal také o mechorosty. To ostatně dokládá odpověď Victora F. Schiffnera, tehdy profesora německé univerzity v Praze, která se týká určení mechů a játrovek. V dalším roce přibyl k adresátům Podpěrových dopisů např. profesor pražské techniky Ladislav F. Čelakovský, kterému Podpěra posílal k určení a revizi křížence vrbovek (*Epilobium*), divizen (*Verbascum*), jakož i plicníky (*Pulmonaria*). Bylo tedy naprosto logické, že se 20. října 1897 zapsal na filozofickou fakultu c. k. české univerzity Karlo-Ferdinandovy v Praze a za obor svého studia si zvolil přírodní vědy (obr. 3).

Žák profesora Velenovského

Na filozofické fakultě tehdy přednášelo několik významných osobností, které přispěly k rozvoji přírodních věd nejen v českých zemích, ale v celé Evropě. Podpěra ve vlastním životopise z r. 1920 uvádí, že: „Vědeckého vzdělání hleděl si získati dílem návštěvou přednášek, jež, pokud k oboru jeho se vztahovaly, úplně vyslechnout se snažil, jmenovitě poslouchal čtení pánů prof. Dr. Friče, [Ladislava J.] Čelakovského, Němce, Vejdovského, Vrby a Woldřicha. [...] Hlavní úsilí věnoval však podepsaný studiu botanickému dbaje jednak o to, aby získal obsáhlou znalost flóry české a jasný přehled celého systému rostlinného, jednak by pronikl v poznatky všeobecné botaniky, morfologie, anatomie a především zeměpisu rostlinného. Konkrétní znalosti a návod ke studiu v přírodě nabyl [podepsaný] zejména na exkurzích konaných vedením pana prof. Dr. Jos. Velenovského a pak na vlastních cestách po různých krajích Čech; prakticky propracovával všeobecnou botaniku a znalost forem tajnosnubných domácích studií mikroskopickým a tu byly zejména mechy a játrovky jeho předním předmětem“. V r. 1901, a to od 1. října, nastoupil na filozofické fakultě jako demonstrátor botanického ústavu (obr. 1). Už z 9. června 1897 však pochází korespondenční lístek od prof. Josefa Velenovského, v němž Podpěru prosí, aby mu u Borkovic na Tábořsku na tamních rašeliníštích sebral „několik větévek *Ledum*, *Andromeda*, *Oxycoccon*, *Vaccinium uliginosum*, *Eriophorum vaginatum*, *Eriophorum alpinum*. [...]“ a dodává: „Rád bych to demonstroval učitelům.“ Demonstrátorské postavení v botanickém ústavu vyměnil Podpěra po roce za asistentské místo na botanickém oddělení Musea království Českého v Praze (dnes Národní muzeum), kde pracoval do května 1903. V prosinci 1902 složil přeepsané zkoušky a získal „aprobaci pro přírodopis na vyšších gymnasiích a pro matematiku a fysiku na nižších gymnasiích s českou řečí vyučovací“. V r. 1903 absolvoval rovněž zkušební rok, dnes bychom řekli spíš pedagogickou praxi, na reálných gymnasiích na Královských Vinohradech a v Novém Bydžově. Studia uzavřel zkouškami z botaniky, geologie, paleontologie a 27. června 1903 byl na české univerzitě Karlo-Ferdinandově v Praze „veřejně prohlášen doktorem filosofie“.

Byl to pravděpodobně prof. Velenovský, pod jehož vlivem se tehdy sotva dvaadvacetiletý student botaniky s finanční podporou

videňského c. k. ministerstva kultu a vyučování vydal 31. května 1900 na dvouměsíční výzkumnou expedici do jižního Bulharska (někdejší východní Rumélie) do okolí města Haskovo a Středních Rodop, kde vystoupil na vrchol Persenk tepe (dnes Goljam Persenk, 2 091 m). Výsledky své první výzkumné cesty otiskl Podpěra pod názvem Ein Beitrag zu den Vegetationsverhältnissen von Südbulgarien (Ostrumelien) o dva roky později v časopise Verhandlungen der Kaiserlich-königlichen zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien. Práce o rozsahu 87 stran obsahuje popis hlavních vegetačních formací a výčet nalezených druhů s komentáři. Mimo jiné zde popsal i několik taxonů nových pro vědu, z nichž však většina dnes není přijímána. Každopádně jde o kvalitní a dobře dokumentovanou lokální botanickou studii (z tehdy nedostatečně probádaného území) na úrovni vynikající diplomové práce, s ohledem na tehdejší stav poznání a pracovní postupy. Herbářové sběry z této cesty jsou uloženy v herbáři BRNU a v případě potřeby lze k většině údajů najít příslušný doklad. Podpěra chtěl cestovat na Balkán znovu o dva roky později, poněvadž „c. k. ministerstvo kultu a vyučování povolilo výnosem z 8. března 1902 studujícímu filosofie a demonstrátoru při botanickém ústavě české university v Praze Josefu Podpěrovi na botanickou studijní cestu na poloostrov Athoský a pohraniční území v době prázdnin hlavních subvencí jednou pro vždy šesti set (600) korun“. Athoský poloostrov, známý dnes jako Athos, se až do r. 1913 nacházel v soluňském vilajetu Osmanské říše, kde bylo cestování značně nebezpečné. Zachoval se dopis Hermenegilda (Hermína) Škorpila, archeologa a gymnaziálního profesora v bulharském Ruščuku (dnes Ruse), v němž Podpěrovi radí, jak se má chovat na tureckém území: „Budete moci cestovat jen v průvodu tureckých vojáků, jinak je vůbec nemožno cestovat. S Bulhary tamními nesmíte přijít do úplné žádného styku, an byste na sebe obrátil podezření tur. vlády. Jsou nyní krutě pronásledováni Bulhaři a posílání do vyhnanství, an tur. vláda čenichá velkou revoluční agitaci, která má velkých rozměrů. Pak si musíte koupit fúz, bez něho jsou též obtíže. Daleko do hor se nebudete pouštět, aby Vás nechytily loupežníci, jak tu Angličanku Stonovu, která se pustila hluboko do hor (v Ryle).“ Cesta se však z neznámých důvodů neuskutečnila a Podpěra se znovu vypravil na Balkán až v r. 1908.

Středoškolský profesor, badatel a organizátor spolkového života

První stále „provisorní“ učitelské místo získal čerstvý univerzitní absolvent na českém státním gymnáziu v Olomouci, kam nastoupil k 1. září 1903; „skutečným učitelem“ byl ustanoven o čtyři roky později. Začátkem r. 1908 požádal c. k. ministerstvo kultu a vyučování, aby jej přeložilo do Brna, kde k 1. září 1908 nastoupil jako profesor na II. české státní reálce (dnes gymnázium) v Křenové ulici. Členem profesorského sboru této školy formálně zůstal až do ustanovení univerzitním profesorem v r. 1920.

Jaký byl v té době pracovní život gymnaziálního profesora? Kolik hodin týdně trávil za katedrou? Určitou představou dává Podpěrova žádost o „povolení poloviční dovolené za účelem sepsání větších vědeckých prací“ ve školním roce 1909/10, se kterou se obrátil na ministerstvo kultu a vyučování v červnu 1909. Žádost podpořil Muzejní spolek v Brně, Přírodovědecký klub v Brně a Moravská muzejní společnost. Ministerstvo žádosti vyhovělo a snížilo Podpěrův týdenní úvazek na 12 až 13 vyučovacích hodin. Pracovní zátěž byla tedy srovnatelná s dnešní, byla však rozdělena do 6 pracovních dnů. Dnes možná překvapí, že středoškolský profesor obdržel placenou dovolenou, aby se mohl věnovat vědeckému bádání. Tehdejší vzdělávací systém však od reformy hraběte Lva Thuna-Hohensteina z let 1849–60 vyžadoval, aby středoškolský učitelé do jisté míry vyvíjeli samostatnou vědeckou činnost, což ostatně dosvědčují i různé regionální floristické a faunistické práce ve výročních zprávách středních škol z konce 19. a počátku 20. století. Podpěra tento požadavek plnil velmi pohodlně. Z doby jeho působení v Olomouci pocházejí dvě knižní práce, a to průkopnická fytogeografická studie Vývoj a zeměpisné rozšíření květeny země Českých ve srovnání s poměry evropskými (1906) a didaktický Klíč na určování nižších rostlin tajnosnubných (1908), který vyšel ve významném olomouckém nakladatelství Romualda Prombergera. Klíč se ve školní praxi osvědčil a jeho druhé, rozšířené a přepracované vydání vyšlo v témže nakladatelství o 16 let později. V r. 1911, tedy už v Brně, vydal Podpěra další fytogeografickou studii – Květenu Hané s podtitulem základy zeměpisného rozšíření rostlinstva na Horním úvalu moravském. Kromě toho uveřejnil několik menších bryofloristických prací. Do stejné doby spadá i jeden z neúspěchů v profesní kariéře budoucího univerzitního profesora.

2 V červenci 1891 o prázdninách mezi sekundou a tercií si ani ne třináctiletý Josef Podpěra sebral v Mladé Boleslavi do herbáře mimo jiné vrbovku horskou (*Epilobium montanum*). Položka je uložena v herbáři Masarykovy univerzity (BRNU).

3 Prof. Josef Velenovský odpovídá 8. července 1897 čerstvému abiturientovi do Mladé Boleslavi: „Těší mne, že našel jste v botanice své potěšení! Nevidím se, že kdo blíže se mechů posvětil, jím stal se na věky věrným.“ Určení sebraných mechů však zdvořile odkládá na dobu, kdy Podpěra nastoupí studium, poněvadž je právě teď jinou věcí zaměstnán.

Z archivu Moravského zemského muzea
4 Pevnost Přemyšl v Haliči (dnes východní Polsko) v říjnu 1914. Nadporučík Podpěra je třetí zleva.

V říjnu 1908 Podpěra požádal o habilitaci na c. k. vysoké škole technické v Brně (dnes Vysoké učení technické), „za soukromého docenta pro systematickou i technickou (užitou) botaniku s rostlinnou geografii“ a spolu s žádostí podal návrh semestrálních přednášek od letního semestru 1908–09 do letního semestru 1911–12. O žadatelově vědeckém zájmu nejlépe vypovídá fakt, že chtěl jako soukromý docent začít přednáškou Úvod do zeměpisného rozšíření rostlin se zvláštním zřetelem k rostlinám technicky důležitým, nikoli základní přednáškou z botanického systému. Podpěrova žádost podpořili tři univerzitní profesori, botanik Paul Ascherson z Berlína, bryolog V. F. Schiffner z Vídně a rostlinný fyziolog Bohumil Němec z Prahy. Profesorský sbor české techniky přesto žádost v květnu 1909 zamítl, aniž Podpěra o negativním rozhodnutí uvědomil. Rozhodnutí měl sdělit žadateli tehdejší rektor ústně, brzy však onemocněl a zemřel. Na záležitost se zapomnělo a rektorát písemně vyrozuměl Podpěru o výsledku habilitačního řízení až v listopadu 1911.

O Podpěrových bohatých vědeckých, profesních a zčásti i soukromých kontaktech svědčí korespondence z předválečného období, která se z velké části zachovala v Moravském zemském muzeu. Mezi autory několika stovek dochovaných dopisů jsou bohatě zastoupeni jak lokální amatérští botanikové, tak zejména bryologové z celé Evropy. K domácím korespondentům patřil např. farář a amatérský florista František Gogela z Rajnochovic, bryolog Franz Matuschek, lichenolog Miroslav Servít, středoškolský profesor Václav Spitzner z Prostějova a obuvnický dělník

a amatérský lichenolog Filip Kovář. Dále si Podpěra dopisoval např. s berlínským bryologem Leopoldem Loeskem, vídeňským bryologem V. F. Schiffnerem a vratslavským botanikem Theodorem Schubem. Všichni tři badatelé dodnes patří mezi bryology, taxonomy a fytogeografy ke známým osobnostem. Vědecké kontakty středoškolského profesora se však neomezily jen na písemný styk, neméně důležitá byla osobní setkání. Také proto se Podpěra, zřejmě na vlastní náklady, v červnu 1905 zúčastnil II. mezinárodního botanického kongresu ve Vídni, který měl asi 600 účastníků. Byl to kongres, kde byla mimo jiné přijata první Nomenklatorická pravidla (dnes Mezinárodní kód nomenklatury řas, hub a rostlin). Zprávu o kongresu s výčtem nejzajímavějších přednášek Podpěra otiskl v časopise *Příroda* na podzim téhož roku. V červnu 1912 navštívil botanické zahrady ve Vratislavi, Berlíně, Kodani a Hamburku; své zkušenosti popsal znovu v časopise *Příroda*. Dvakrát za sebou se Podpěra vypravil na Balkán. V r. 1908 sbíral mechy na Vitoši a Rile v Bulharsku. O dva roky později cestoval do Srbska a Osmanské říše, kde navštívil okolí Soluně a Athonský poloostrov. O zážitky z druhé cesty se tentokrát podělil v *Živě* (1911, 7 a 8). V r. 1913 sbíral mechy a játrovky v Kraňsku (dnes Slovinsko) a v jižní Dalmácii.

Součástí Podpěrových aktivit byla rovněž spolková a organizační činnost. Brzy po příchodu do Olomouce se stal členem výboru Vlasteneckého musea v Olomouci a kustodem jeho botanických sbírek, členem Klubu přírodovědeckého v Prostějově a v únoru 1905 i německojazyčného Naturforschender Verein in Brünn. S členstvím v prostějovském klubu souvisí z dnešního pohledu kuriózní příhoda. Karel Domin, tehdy student a asistent prof. Velenovského, v r. 1904 v *Živě* referoval o obsahu prostějovského klubového věstníku za r. 1903

a označil ho za „zábavnou literaturu přírodovědeckou, proti níž nutno se organizovati“. Klub odpověděl Dominovi tištěným jednostránkovým letákem, ve kterém označuje jeho zprávu v *Živě* za „neurvalou, kritiku za objednanou a záští diktovanou“. Mezi 31 podepsanými členy klubu je také prof. dr. Jos. Podpěra. Je tedy vidět, že tehdejší polemiky v přírodovědeckém tisku byly možná o něco ostřejší než ty dnešní.

Podpěrova spolková činnost ještě zintenzivněla po jeho příchodu do Brna. Svědčí to nejen o jeho pílí a podnikavosti, ale i tom, že česká intelektuální vrstva byla tehdy početně dosti slabá a její kulturní a vědecký život vyžadoval dnes nevídané pracovní vypětí jejich příslušníků. V r. 1912 tak byl Podpěra zvolen předsedou Klubu přírodovědeckého v Brně, členem kuratoria Moravské musejní společnosti, která spravovala tehdejší Moravské museum zemské (od r. 1900 v zemském majetku), ředitelem sbírek botanického oddělení a redaktorem *Časopisu Moravského musea zemského*, předsedou komise na přírodovědné prozkoumání Moravy a sekretářem Zemské komise pro zachování památek přírodních na Moravě. Zjara 1914 se Podpěra zřejmě rozhodl pro odchod do Prahy, neboť požádal o „udělení vypsaného místa c. k. skutečného učitele pro přírodopis jako předmět hlavní při c. k. vyšší reálné škole ve Vršovicích u Prahy“. Zda této žádosti c. k. ministerstvo kultury a vyučování hodlalo vyhovět, nevíme. Botanická exkurze do okolí Břeclavi a na váté písky u Rohatce a Bzence, kterou podnikl počátkem prázdnin spolu s lichenologem Jindřichem Suzou, svým pozdějším asistentem, zůstala na dlouho poslední. Do všeobecné mobilizace zbývaly tři týdny.

Válečný zajatec a legionář

Počátek minulého století a první světová válka, a tedy i osudy pradědečků a jejich otců, jsou už za horizontem rodinné paměti

většiny čtenářů *Živy*, přesto si leckdo vybaví dvě literární postavy z neznámějšího díla Jaroslava Haška, jednoročního dobrovolníka Marka a poručíka Duba, v civilu gymnaziálního profesora češtiny. Také Podpěra nejprve prodělal v letech 1899 a 1900 jako jednoroční dobrovolník, což byla výsada tehdejších maturantů a vysokoškoláků, několikaměsíční vojenský výcvik u 11. pěšího pluku v Praze. V r. 1902 byl jmenován poručíkem v záloze, během dalšího desetiletí absolvoval o prázdninách celkem čtyři čtyřtýdenní vojenská cvičení. V r. 1914 jako 36letý záložní důstojník rukoval tzv. s první výzvou, tedy ihned s mobilizační vyhláškou na přelomu července a srpna (obr. 4). V březnu 1915, s pádem haličské pevnosti Přemyšl, se nadporučík Podpěra spolu s více než 100 tisíci rakousko-uherskými vojáky dostal do ruského zajetí a byl poslán do kazaňského vojenského okruhu v jihovýchodní části evropského Ruska. V listopadu 1915 mu tamní vojenský náčelník na žádost ufského gubernátora (nejspíš po intervenci Podpěrových kolegů z petrohradské botanické zahrady) povolil práci v botanickém oddělení guberniálního muzea v Ufě. V muzeu strávil Podpěra tři roky a jeho pobyt je dodnes součástí kolektivní paměti tamních botaniků, kteří nám v r. 2007 při jedné z našich sibiřských výprav ukázali budovu, kde jako válečný zajatec pracoval. Jak uvádí ve vlastním životopise, v muzeu se věnoval uspořádání bohatých herbářových sbírek z Jižního Uralu a Orenburské gubernie. Sám pořizoval fytogeografické záznamy a sbíral mechy a játrovky v okolí Ufy (obr. 5). V létě 1917 přednášel o léčivých rostlinách a pro potřeby ruské vojenské zdravotnické služby v okolí Ufy organizoval jejich sběr.

V červenci 1918, krátce po podpisu Brestlitevského míru, se namísto repatriace dobrovolně rozhodl vstoupit do československých legií, kde byl přidělen ke zdravotní službě. V legiích se podílel na založení Epidemio-logického, bakteriologického a výzkumného ústavu Československého vojska na Rusi. Ústav poslal Podpěru na tomskou univerzitu, kde měl opatřit laboratorní materiál a přístroje. Zde se seznámil s významným ruským botanikem a geografem prof. Vasilijem V. Sapožnikovem, který požádal o Podpěrovo uvolnění z vojenské služby, resp. o jeho přidělení Ústavu pro výzkum Sibiře při tomské univerzitě. V červnu 1919 tak Podpěra odchází do Tomsku. Během pětíměsíční práce v ústavu stihl zpracovat sběry prof. Sapožnikova z expedice do Obské zátoky v arktické Sibiři, jakož i mechy a játrovky z různých expedic na Altaj a Ťan-šan. V listopadu 1919 musel spolu s československými legiemi Tomsk opustit a přes Krasnojarsk se dostal až na Dálný východ do Vladivostoku, odkud se 13. dubna 1920 na lodi Mount Vernon vydal zpět do Československa. Do Brna přijíždí 9. srpna 1920 a už 12. září podniká první botanickou exkurzi na nedalekou Starou horu u Sokolnic (dnes rezervace Špice nad Újezdem u Brna).

Že Podpěra nepromarnil jedinou příležitost k botanickému bádání, ukazuje 40stránkový sešit *Musci insulae Rossicae prope Vladivostok*, který vyšel v r. 1929 jako 116. číslo *Spisů vydávaných přírodovědeckou fakultou Masarykovy univerzity*.

V předjaří a zjara 1920 totiž pobýval na Ruském ostrově v Japonském moři v zálivu Petra Velikého před Vladivostokem (dnes je na ostrově kampus Dálněvýchodní federální univerzity), kde byla v té době jedna z legionářských nemocnic a pravděpodobně i legionářský epidemiologický ústav. Jak píše Podpěra v úvodu ke své práci, březnové počasí umožnilo na výslunných místech sběr mechorostů. Bryologické úlovky si přivezl do vlasti a po 9 letech tyto nálezy uveřejnil. Spis obsahuje i popisy 20 druhů nových pro vědu a dalších vnitrodruhových taxonů, z nichž *Bryum orientale* (obr. 6) a *Chrysohypnum krylovii* přijímají i současní bryologové, druhý dnes jako *Campylium krylovii*, nebo dokonce pod téměř symbolickým jménem *Podperea krylovii*. Podpěra výběrem druhového epiteta pro nově popsany druh poctil významného ruského botanika Porfirije N. Krylova, mimo jiné autora několikaadné Flóry Altaje a Tomské gubernie, s nímž se při několika-měsíčním pobytu v Tomsku spřátelil.

Z reálky na univerzitu

Válečného zajatce a legionáře po návratu do Brna čekalo leccos, nejméně ze všeho pak poklidný život středoškolského profesora zpestřený nedělními a prázdninovými botanickými exkurzemi a spolkovou činností. Na čerstvě založené Masarykově univerzitě a právě zřízované přírodovědecké fakultě měla na návrh zoologa prof. Jana Zavřela, předsedy komise pro „obsazení profesora botaniky“, a z rozhodnutí profesorského sboru z 8. listopadu 1920 vzniknout stolice (katedra) všeobecné a systematické botaniky, na niž byl současně jako jediný kandidát navržen dr. Josef Podpěra, profesor II. státní reálky v Brně. Komise se rozhodla nevyžadovat posudky kvalifikace kandidáta, ale v debatě členové komise uvedli, že se ústně o kandidátovi informovali a poukázali na rozsáhlou činnost vědeckou (54 publikací). V dopise ministerstvu školství a národní osvěty se Podpěra, který nabídku profesury přijal, vyjádřil i k budoucímu směřování nově založeného ústavu: „Vzhledem k tomu, že podepsaný, využívaje svých osobních známostí na Balkáně a Rusi, chce obrátiti vědeckou činnost, vedle botanického výzkumu Moravy, ku botanickému prozkoumání zemí balkánských a Rusi, prosí, aby mu ministerstvo na rok 1921 neodepřelo podpory pro soustavné vybudování botanického ústavu pro výzkum slovanských zemí...“ 29. dubna 1921 prezident Tomáš Garrigue Masaryk jmenoval Josefa Podpěru profesorem všeobecné a systematické botaniky Masarykovy univerzity a k poslednímu červnu opustil nově ustanovený profesor reálku v Křenové ulici.

Nově zřízený botanický ústav začínal téměř z ničeho. Bylo potřeba ho zařídit po materiální stránce, což vyžadovalo přestavět jednu z budov bývalého městského chudobince, vybavit místnosti a laboratoře, vybudovat knihovnu a založit herbář, a jako by to nestačilo, od října 1921 zejména zahájit přednášky, zpočátku provizorně v chemickém ústavu Vysoké školy technické v dnešní Gorkého ulici. V prvním semestru měl Podpěra 18 řádných a 13 mimořádných posluchačů, mezi nimi několik později známých osobností, jakož

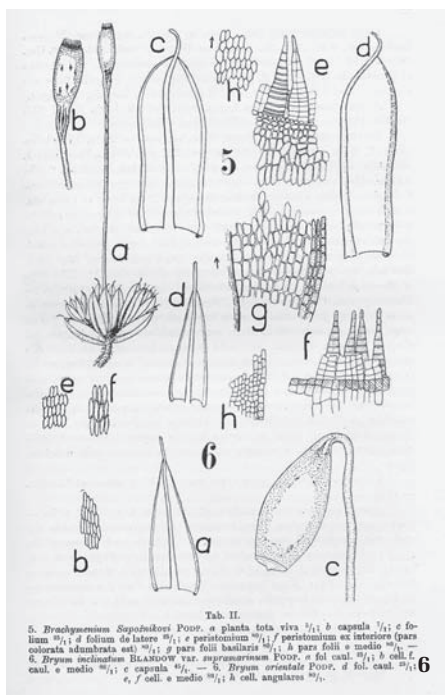

i jednu hospitantku. Seznam přednášek byl vyhlášen veřejně na plakátech; podle této vyhlášky prof. Podpěra např. v zimním semestru 1923–24 přednášel úvod do všeobecné botaniky II (pět hodin týdně) a nástin květeny Republiky československé (jedna hodina týdně), dále vedl botanické praktikum pro začátečníky (tři hodiny týdně), a k tomu ještě botanické praktikum pro pokročilé (s platností pět hodin) a samostatné práce vědecké (s platností pět hodin). Ačkoli v případě posledních dvou předmětů šlo spíš o méně formální semináře, jde o pracovní zátěž, která značně přesahuje dnešní výukový úvazek vysokoškolských profesorů. Součástí výuky byly také jednodenní nebo vícedenní botanické exkurze (obr. 7 a 8). Kromě toho byl od r. 1922 ředitelem nově založené botanické zahrady přímo v areálu fakulty mezi ulicemi Kotlářskou a Veveří. Přestože zahradu řídil téměř od počátku František Jirásek, absolvent vyšší zahradnické školy v Lednici, nebylo Podpěrovo angažmá zdaleka pouze formální; nejenže navrhl koncepci zahrady, ale podílel se i na odběru rostlin

z přírody a určování rostlin v kultuře. Zahradra, od začátku zamýšlená jako provizorní, slouží svému účelu dodnes.

Přínejmenším v prvním desetiletí existence se ústavu všeobecné a systematické botaniky dařilo velmi dobře, a to nejen díky Podpěrově činorodosti, ale i relativní přízni ministerstva školství a národní osvěty, která se projevovovala především účelově vázanými dotacemi na nákup literatury a vybavení. Asi nejkritičtější situace nastala v r. 1933, kdy se z úsporných důvodů debatovalo o zrušení filozofické a přírodovědecké fakulty MU, což se nakonec podařilo odvrátit. Josef Podpěra se velmi rychle etabloval, snad díky vědeckým kvalitám a charakterovým vlastnostem, v rámci přírodovědecké fakulty i celé univerzity. Úřad děkana zastával ve školním roce 1925–26 a 1934–35, rektorský úřad 1937–38, zatímco v kritickém školním roce 1938–39 byl jedním z prorektorů a po onemocnění rektora Arna Nováka úřadujícím rektorem. Kromě toho zastával funkce v různých spolcích a jiných sdruženích. Mimo jiné byl po více než tři desetiletí předsedou Klubu přírodovědeckého v Brně, od r. 1922 dopisujícím členem Královské české společnosti nauk, od r. 1924 mimořádným, o 6 let později řádným členem České akademie věd a umění a od r. 1925 členem Československé národní rady badatelské, která podporovala a organizovala vědecké styky s cizinou a později také rozdělovala příspěvky z badatelských fondů (v dnešní terminologii granty).

Jako univerzitní profesor udržoval Podpěra četné mezinárodní kontakty, o čemž svědčí korespondence dochovaná v několika archívech. Důležitou součástí vědeckých styků mezi botaniky té doby byla výměna herbářů. K tomuto účelu sloužila exsiccátová sbírka Flora exsiccata reipublicae bohemicae slovenicae. První centurie (stovka druhů) byla připravena v r. 1925 a další následovaly téměř každoročně až do r. 1938; celkem jich vyšlo 13. Ústav je rozesílal asi do 70 institucí na celé severní polokouli, hlavně však v Evropě (včetně Sovětského svazu) a Severní Americe. Výměnou získal možná až 100 tisíc herbářových položek cévnatých rostlin z různých zemí světa, které byly jinak zcela nedostupné.

5 Podpěra jako válečný zajatec a pracovník guberniálního muzea v Ufě na úpatí Jižního Uralu pořizuje geobotanický zápis „pustinno-stepních porostů *Eurotia ceratoides* [dnes *Krascheninnikovia ceratoides* – bělostník růžkatý] na Tatarském hřbitově“.

6 Tabule II v práci o meších Ruského ostrova na Dálném východě (*Musci insularae Rossicae prope Vladivostok*, 1929) s vyobrazeními nově popsanych druhů, mimo jiné prutníku *Bryum orientale* a *Brachymerium sapoznikovii*

7 Josef Podpěra na exkurzi k Lednickým rybníkům v květnu 1923, pravděpodobně při studiu lišejníků

8 Před nádražím v Uherském Ostrohu během exkurze do Bílých Karpat 17.–18. června 1926. V zadní řadě Grigorij I. Širjaev a prof. Podpěra, v přední řadě mezi posluchači pravděpodobně Anežka Uhrová a Vladimír Krist (čtvrtý zleva)

Prof. Podpěra se nevyhýbal vědeckým setkáním ani v meziválečných desetiletích. V letech 1930 a 1935 se účastnil mezinárodních botanických kongresů v Cambridge a Amsterdamu; na obou přednášel a v Cambridge byl spolu s prof. Dominem zvolen členem nomenklatorické komise (General Committee on Botanical Nomenclature). V červenci 1937 navštívil v Moskvě mezinárodní geologický kongres, kde se zúčastnil jednání paleontologické sekce a 19denní exkurze na Kavkaz. Do Československa se vracel oklikou přes Leningrad (dnes znovu Petrohrad), Helsinky, Stockholm a Berlín. Asi nejdůležitější byly pro něho, zejména s ohledem na vědecké zájmy, mezinárodní fytogeografické exkurze, tedy setkání rostlinných geografů, která se konala v meziválečném období většinou v některé evropské zemi a jejichž účelem bylo poznat flóru a vegetaci navštívené země, jakož i výměna vědeckých názorů mezi badateli z různých zemí. Podpěra tak navštívil Švýcarsko (1923), skandinávské země (1925), Rumunsko (1931) a Itálii (1934); vynechal jen exkurzi do Maroka a Alžírka (1936). O těchto exkurzích referoval v přednáškách a v časopisech; např. exkurzi do

Skandinávie v r. 1925 podrobně popsal v časopise Příroda. V r. 1928 se 5. mezinárodní fytogeografická exkurze uskutečnila v Československu a Polsku, přičemž v každé z obou zemí účastníci strávili 20 dní. Československou část exkurze organizovali ředitelé všech tří univerzitních botanických ústavů. České katedry zastupovali profesori Domin a Podpěra, botanický ústav Německé univerzity v Praze vynikající paleobotanik prof. Karl Rudolph. Je to bohužel snad jediný případ, kdy se ve společném zájmu podařilo překonat vzájemnou nevěřivost mezi českými a německými botaniky v Praze. Na Moravě účastníci 13. července navštívili propast Macochu v Moravském krasu, další den Moravské zemské muzeum a Špilberk, univerzitní botanický ústav se zahradou, den nato hadcovou step u Mohelna, dále Pavlovské vrchy, Pouzdřanskou step a Bílé Karpaty, odkud exkurze pokračovala na Slovensko. Dostali také darem čerstvě vytištěný Klíč k úplné květeně republiky Československé, který podle osvědčeného Polívkova Klíče k úplné květeně zemí koruny české

z r. 1912 připravili profesori Domin a Podpěra (Živa 2012, 4: LXXVII).

Podpěra neztratil zájem o květenu Moravy ani jako univerzitní profesor, tím spíše že mu menší z historických zemí připadla podle legendární dohody s prof. Dominem o rozdělení zájmových sfér. Domin si pak pro sebe a své spolupracovníky vyhradil Čechy, Slovensko a Podkarpatskou Rus. V karpatské části Československa také intenzivně bádala, zatímco na Čechy mu nezbyval čas. Nejspíš hned po založení ústavu se Podpěra začal zabývat myšlenkou sestavit kritickou květenu Moravy, a navázat tak na více než 40 let starou Flora von Mähren und österr. Schlesien střeodoškolského profesora Adolfa Obornyho. Svě z větší části předválečné poznatky shrnul v krátké latinsky psané práci *Plantae moravicae novae vel minus cognitae* (1922), která vyšla hned v prvním ročníku nově založeného fakultního časopisu. V sešitku popsal různé vnitrodruhové taxony a několik kříženců jako nové pro vědu, mimo jiné ostřici Otrubovu (*Carex otrubae*), kterou považoval za křížence o. klasnaté (*C. spicata*) a o. liščí (*C. vulpina*).

Z Květeny Moravy ve vztazích systematických a geobotanických, jak zní plné jméno velkoryse pojaté regionální flóry, se Podpěrovi podařilo dokončit a vydat jen tři svazky, a to zpracování výtrusných cévnatých a nahosemenných rostlin (svazek I; 1926), trav (svazek VI/2; 1927) a šáchorovitých (svazek VI/3; 1930), tedy něco mezi jednou šestinou a jednou sedminou květeny. Jednotlivé svazky o celkovém rozsahu 1 097 (!) stran vycházely v nově založeném časopise Práce Moravské přírodovědecké společnosti. Pokud by se autorovi bývalo podařilo dílo dokončit v duchu prvních tří svazků, byla by to asi jedna z nejrozsáhlejších provinčních květen v historii botaniky. Detailnost díla působí kontraproduktivně přinejmenším dnes. Např. úvodní geobotanické poznámky k ostřicím zaujmají 50 stran a čtenář tam najde např. přehled paralelních (vikariantních) druhů evropských ostřic na Dálném východě a v Severní Americe, informace o počtech druhů ostřic v různých částech arktické zóny a diagram sukcese na rašelinových loukách v údolí Rudawy nedaleko Zabierzówa severozápadně od Krakova, zatímco ostřicové louky na Hané v okolí Olomouce jsou pojednány dokonce na 14 stranách. Svému oblíbenému ovsiří stepnímu (*Helictotrichon desertorum*) věnuje Podpěra 16 tisíkových stran, z čehož víc než jednu stranu zabírají seznamy rostlin z lučních stepí u Gorno-Altajsku na severním Altaji. Často jde o pozoruhodné a cenné informace, ale většinou zde nejsou vzhledem k účelu květeny na místě. Další kámen úrazu tkví v taxonomickém pojetí díla. Podpěra se drží kontroverzního přístupu, který ve své *Synopsis der mitteleuropäischen Flora* (1896–1939) dovedli k naprosté dokonalosti němečtí taxonomové Paul Ascheron a Paul Graebner a jehož cílem bylo popsat a formálně klasifikovat v různém ranku veškerou morfologickou proměnlivost rostlinných druhů, a to včetně nejrůznějších stanovištních modifikací a zrůd. Aby toho nebylo málo, existují v několika případech v rámci jednoho druhu dvě souběžné klasifikace podle různých znaků. Výsledkem

je složitě hierarchizovaný a nepřehledný systém, který popírá samotný smysl taxonomické klasifikace. Rozvláčnost v kombinaci s aschersonovskou taxonomií pak působí na dnešního čtenáře jako spolehlivý repelent. Přesto existuje přinejmenším jeden zásadní důvod, pro který má toto dílo trvalou hodnotu. V úvodu k prvnímu svazku totiž Podpěra formuluje významný princip, kterého se při práci na rukopisu květeny vesměs držel: „A tu vedle přesné diagnózy má největší cenu spolehlivé ověření stanoviska. Mohu upřímně říci, že v tom ohledu byl jsem ke kdekomu do krajní míry nedůvěřivým. Pokud jsem se nepřesvědčil jednak revisí spolehlivého dokladu neb, což mně bylo vždy nejmilejší, návštěvou stanoviska, neměl jsem důvěry k žádnému údaji v literatuře.“ Není náhodou, že obdobnou zásadu lze najít jak v předmluvě k Flora čechica bratří Preslů (1819), tak o půlstoletí později v úvodu k prvnímu svazku Čelakovského Prodromu květeny české (1868).

V květeně Moravy Podpěra skutečně shromáždil a kriticky vyhodnotil veškeré dostupné nálezy pojednaných druhů od počátku botanického na Moravě; naopak pomínil nebo přímo odmítl ty, které považoval za nespolehlivé, v čemž se většinou nezmýlil. Z textu květeny se navíc jasně pozná, zda jde o literární údaj, zda autor sám sebral rostlinu do herbáře, anebo viděl herbářový doklad jiného sběratele. Ve většině případů se i po 100 letech doklad v herbáři najde a na něm je obvykle Podpěřův revizní lístek. V předmluvě formuluje autor ještě jednu nepřekonatelnou metodickou zásadu, která se dotýká samé podstaty vědecké práce: „Těm pak, kdož cokoli publikovati chtějí, kladu na srdce jako povinnost, by hleděli zachovati doklady svých publikací a udali vždy, kde jsou uloženy. Zde právě sluší vytknouti význam veřejných sbírek (univerzitních, musejních) pro uchování dokladů vědecké práce. Každá práce, k níž nemáme dokladů, jest bezcennou.“

Podpěra a spolupracovníci

Pokud měl prof. Podpěra v něčem opravdu šťastnou ruku, byl to výběr spolupracovníků. V lednu 1923 nastoupil do botanického ústavu Grigorij I. Širjaev, absolvent univerzity v Charkově (Charkiv), později příslušník Děnikinovy armády a uprchlík. S Wrangelovou armádou se Širjaev z Krymu dostal do uprchlického tábora na poloostrově Gallipoli v evropském Turecku a potom přes Bulharsko do Prahy, kde krátkou dobu pracoval v botanickém oddělení Národního muzea. Snad to bylo Podpěrovo slavjanofilství, zamýšlené vědecké směřování ústavu a soucit s uprchlíkem a zároveň příležitost získat zdarma kvalitního badatele (ruští emigranti byli do r. 1932 placeni z fondu ministerstva zahraničí), které vedly k tomu, že pozval Širjaeva do Brna. Širjaev se tak stal prvním kustodem ústavního herbáře a o sbírku se pečlivě staral až do dubna 1945. V Brně sepsal několik klasických taxonomických prací, mimo jiné dodnes hojně citovanou pětidílnou monografii *Onobrychis generis revisio critica* (1925–32), jejíž první část předložil v r. 1927 jako doktorskou dizertaci. V r. 1935 se habilitoval a později přednášel dějiny botaniky a vybrané kapitoly z morfologie rostlin.

9 Josef Podpěra v pracovně v Kotlářské ulici r. 1941. Zbytek botanického ústavu tehdy pracoval pod dohledem říšského komisaře, profesora německé techniky v Brně Franze Frimmela von Traisenau. Snímky z fotoarchivu Ústavu botaniky a zoologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, pokud není uvedeno jinak, historické diapozitivy naskenoval K. Chytrý

Prvním Podpěřovým asistentem se stal jeho žák a lichenolog Jindřich Suza. Přátelili se už od předválečných let a na asistentké místo nastoupil ihned po promoci v r. 1924. Zůstal v Brně do r. 1932, kdy získal místo mimořádného profesora na Univerzitě Karlově v Praze. V Brně vedl přednášky z fyto geografie a lichenologie i různá determinační cvičení.

V r. 1924 se jako soukromý docent všeobecně a systematické botaniky na přírodovědecké fakultě MU habilitoval František Nábělek, absolvent přírodních věd z Vídně a později gymnaziální profesor v Lipníku nad Bečvou a Brně – Králově Poli. K habilitaci předložil první část pětidílné práce *Iter turcico-persicum. Plantarum collectarum enumeratio* (1923–29), v níž zpracoval botanické sběry z expedice do někdejší Osmanské říše (dnes hlavně Izrael, Libanon, Jordánsko, východní Turecko, Irák a jihozápadní Írán), kterou podnikl v letech 1909–10. V této práci také popsal 78 druhů nových pro vědu. Jeho orientální herbář (čítá 4 771 sběratelských čísel na 6 775 herbářových arších) se dnes nachází v Botanickém ústavu Slovenské akademie věd v Bratislavě a před několika lety byl zpřístupněn v digitální podobě (www.nabelek.sav.sk). Jako externí učitel začal Nábělek přednášet ve školním roce 1925–26, a to systém pod označením kmeny říše rostlinné. V r. 1939 odešel na univerzitu do Bratislavy, kde na čerstvě zřízené přírodovědecké fakultě založil botanický ústav a botanickou zahradu. Ve školním roce 1947–48 zastával dokonce úřad rektora bratislavské univerzity.

V r. 1933 získal na základě dizertační práce o československých hořcích doktorské a současně asistentké místo Vladimír Krist, který už během studia působil jako demonstrátor. Podnikl botanické expedice do rumunských Karpat a Bulharska a především se systematicky věnoval výzkumu slanomilné květeny jižního Slovenska. Sice tím porušil dohodu, že brněnským botanikům je vyhrazena pouze Morava (viz výše v textu), ale jen díky tomu dokumentoval flóru, jejíž stanoviště budou během následujících desetiletí nenávratně zničena. Kromě toho se zabýval zavlečenými rostlinami. Po okupaci se připojil k odbojové skupině bývalých československých důstojníků, která se scházela v budově botanického ústavu; v listopadu 1941 byl zatčen a brzy odeslán do koncentračního tábora v Mauthausenu, kde zahynul v březnu 1942.

Nacistická okupace

Nástup nacistů a rozbití Československa zastihly Podpěru na vrcholu tvůrčích sil a současně v nezáviděníhodné situaci. V akademickém roce 1938–39 zastával úřad prorektora a vzhledem k onemocnění A. Nováka rektora zastupoval. Byl to úřad s obrovskou odpovědností – jakýkoli veřejně projevovaný nesouhlas s okupačním režimem se mohl stát osudným, a to nejen pro Podpěru jako jedince, ale pro celou instituci, kterou *de jure* před úřady reprezentoval. Muselo to být pro něho mimořádně obtížné, neboť neměl žádnou zkušenost z politických funkcí. K politickým tématům se veřejně vyjadřoval výjimečně, např. když se z úsporných důvodů objevily návrhy zrušit filozofickou a přírodovědeckou fakultu. Snad to byla i výhoda, poněvadž v březnu 1939 jej nacisté pravděpodobně nepovažovali za nebezpečnou osobu, a nebyl tedy uvězněn. Obava o osud univerzity mohla být jedním z důvodů, proč Podpěra na vyžádání redakce přispěl do silvestrovského čísla Lidových novin jednosloupcovou úvahou na téma německo-česká spolupráce (Lidové noviny z 31. prosince 1939 jsou dostupné v digitální knihovně Moravské zemské knihovny). Na stejné téma se ve vedlejším sloupci vyjádřil nacističtí a vládní komisař v letech 1939–45 pověřený správou města Brna Oskar Judex, který byl v prosinci 1946 Mimořádným lidovým soudem v Brně odsouzen k doživotnímu žaláři. Význam jednotlivých formulací Podpěrova textu lze bez znalosti dobových souvislostí jen obtížně posoudit. Větší část úvahy však strážlivě a realisticky popisuje dosavadní spolupráci s německými badateli a z dnešního pohledu lze těmto partiím sotva co vytknout. Poslední dva odstavce pak vyzývají k přátelské spolupráci s Němci ve všech oblastech, což bylo několik týdnů po uzavření vysokých škol v protektorátu Čechy a Morava a následných represích vůči české inteligenci bezpochyby za hranic přijatelného. Inkriminované odstavce však působí, jako by byly k příspěvku dodatečně „přilepeny“ až v redakci. Tím se také Podpěra bezprostředně po osvobození hájil před univerzitními kolegy; indicie, které by ukazovaly, že nemluvil pravdu, neexistují.

Uzavření českých vysokých škol těžce dopadlo i na univerzitní botanický ústav. Podpěra se pokusil využít, že nacistické

úřady byly ochotny tolerovat výzkumný provoz těch částí českých vysokých škol, jejichž uzavření by způsobilo hospodářské škody nebo jejichž výzkum byl v zájmu Říše. To se týkalo hlavně některých ústavů a klinik lékařských fakult. Podpěra proto navrhl přeměnu ústavu ve výzkumný ústav užitkových rostlin. Pro tento záměr se mu podařilo získat podporu prof. Ludwiga Dielse, ředitele botanické zahrady v Berlíně-Dahlemu. Zemský úřad v Brně v červnu 1940 Podpěrovi sdělil, že botanický ústav se zahradou a několika zaměstnanci byl skutečně schválen jako výzkumný ústav, a to jako jediný z uzavřených přírodovědecké fakulty (obr. 9). K dozoru nad ním byl jako říšský komisař ustanoven významný genetik, šlechtitel a profesor německé techniky v Brně Franz Frimmel von Traisenau. Frimmel měl k nacistické ideologii natolik daleko, že směl po r. 1945 zůstat v Československu a v letech 1946–50 byl dokonce vedoucím Výzkumného ústavu tabákového průmyslu ve Strážnici. S Podpěrou udržoval přinejmenším kolegiální vztahy, a dokud to bylo možné, držel nad některými zaměstnanci ústavu ochrannou ruku. Po osvobození se Podpěra na toto téma lakonicky vyjádřil v dopise Franzi Petrakovi do Vídně: „[...] za okupace jedině prof. Frimmel se nás zastal, avšak jeho dobře míněné snahy neměly úspěch“. Ostatně do jisté míry mohl být ohrožen sám Frimmel, jelikož v budově ústavu se scházeli členové odbojové skupiny Obrana národa a v botanické zahradě pracoval František Weiss, bývalý zpravodajský důstojník a člen jiné odbojové skupiny. V říjnu 1941 však byla na příkaz nacistických úřadů činnost ústavu i zahrady definitivně zastavena, přičemž vedení zbytku obou zařízení s konečnou platností převzal Frimmel. Podpěra byl v lednu 1942 penzionován a péčí o herbáře, které byly v r. 1942 přestěhovány do budov české techniky, byl pověřen G. I. Širjaev jako poslední z někdejších členů ústavu. V červenci si postěžoval v dopise Josefu Jedličkovi do Zlína: „[...] sedím v ústavě sám [...], pracuji dál nad svými *Astragaly*. Často vzpomínám na bývalé časy, dr. Krista [...] a čekám, co bude dál“. Před tím nejhorším se jako bývalý bělogvardějec zachránil útekem do Bavorska v dubnu 1945, tedy doslova na poslední chvíli.

Nový začátek

Obnova ústavu začala hned po osvobození. Pokud jde o materiální stránku, nebyly škody nenahraditelné. Ústavní inventář se podařilo najít, mikroskopy a vzácnější knihy byly vráceny až z Lince. Herbáře utrpěly jen mírně a do podzimu 1945 byly přestěhovány zpět. Začalo se také s obnovou zpustlé botanické zahrady. Naopak personální situace – a vysokoškolský ústav stojí na lidech – byla zoufalá. Z původních členů ústavu se vrátil jen zakladatel František Unzeitig (v r. 1946 si změnil příjmení na Slavoňovský podle domovské obce Slavoňov u Zábřeha), který zde pracoval v r. 1939 jako nehonoraný asistent. J. Suza odešel už před válkou do Prahy, F. Nábělek do Bratislavy, G. I. Širjaev do Německa a V. Krist zahynul v koncentračním táboře. Podpěra navíc pro výše citovaný článek z r. 1939 čelil obvinění z kolaborace s nacisty. Podniková rada Masarykovy univerzity se však

31. srpna 1945 na návrh vyšetřující komise usnesla, že (adresováno Podpěrovi) „proti Vaší činnosti jako vysokoškolského učitele není žádných námitek, poněvadž Vaše státní, národní, politická i morální bezúhonnost je nesporná“. V podobném duchu v prosinci 1945 rozhodl i disciplinární senát. Zde se nabízí srovnání s osudem Karla Domina, o kterém se psalo v *Živě nedávno* (2019, 2: 53–56). Viny (nebo spíše nevinu) obou profesorů jsou souměřitelné, Podpěrovi však jistě pomohla tolerantní a vstřícná povaha, a tedy okolnost, že měl mezi kolegy velmi málo nepřátel.

Při personální obnově ústavu měl Podpěra štěstí, že mohl „sáhnout“ po svých žácích. Členy ústavu se v rychlém sledu stali bryolog Josef Jedlička, všestranný geobotanik Jan Šmarda, který se habilitoval hned v r. 1946, a středoškolská profesorka Anežka Hrabětová-Uhrová. V prvním poválečném roce však přednášel 97 posluchačům jen Podpěra. Navíc bylo v Brně zřízeno farmaceutické studium a Podpěra byl jmenován vedoucím ústavu farmakognosie. Současně v letech 1947 a 1948 přednášel na univerzitě v Bratislavě bryologii a fytogeografii. V únoru 1949 odchází sedmdesátiletý Podpěra podruhé formálně do penze, tentokrát definitivně – příslušný výměr podepsal osobně prof. Zdeněk Nejedlý, ministr školství, věd a umění Gottwaldovy komunistické vlády. V červnu 1951 Podpěra vyrazil na zřejmě poslední exkurzi, při které sebral rostliny do herbáře; vedla do okolí Pulkova u Jaroměřic nad Rokytnou.

Komunistický převrat s sebou přinesl postupné změny v systému výuky a studia, které bylo diferencováno na odborné a učitelské, určené k přípravě učitelů na gymnáziích a vyšším stupni středních škol, na personální složení botanického ústavu však neměl bezprostřední vliv. Ve školním roce 1950–51 vedl prof. Podpěra ústav poslední rok a také naposledy přednášel, a to jen systematickou botaniku. Nový režim se projevil i na činnosti botanické zahrady, která se měla zaměřit na zavedení kultury teplomilných plodin, k jejichž dovozu neměl stát dostatek devizových prostředků. Svým způsobem neúspěšnější, byl ekonomicky bezvýznamný, byl záměr obnovit pěstování mandloní na jižní Moravě. Pod vedením J. Podpěry a inspektora botanické zahrady Františka Jiráska byly v okolí Hustopečí založeny ovocné školky a desítky tisíc sazenic mandloní vysázeny na vhodném pozemku. I po 70 letech lákají rozkvetlé zbytky mandloňových sadů na Hustopečském starém vrchu a Mandloňová naučná stezka v březnu tisíce návštěvníků a málokdo si uvědomí, že za tuto atrakci vděčí nejen podivným nápadům komunistických plánovačů, ale také prof. Podpěrovi, významnému českému botanikovi první poloviny 20. století, zakladateli botanického oboru na Masarykově univerzitě a také prvním botanickému akademikovi Československé akademie věd. Jeho jmenování v listopadu 1953 mohlo mít a nejspíš i mělo politický aspekt: vynikající vědec a dosti apolitický univerzitní profesor za zenitem profesionální kariéry, s dobrými vztahy k ruským a sovětským botanikům, byl pro režim přijatelnější než někteří jeho kolegové. Ať už to bylo jakkoli, byla to pro Josefa Podpěru bezesporu zaslužená pocta.

Čím Podpěra předběhl svou dobu?

V nešťastném novinovém textu z r. 1939 lze najít i odstavec, který si s osmdesátiletým odstupem zaslouží citovat v plném znění a který v dnešním kontextu získává nový význam: „Podobně vyměňoval jsem herbářový materiál a zapůjčoval vědecký materiál každému ochotně k vědeckému zpracování. Bohatě herbáře mého ústavu byly vydatně používány německými kolegy a němečtí moji přátelé na Moravě darovali mému ústavu svoje bohaté sbírky. Nikdy toho nelitovali, neboť našli svoje miláčky vždy vzorně chráněné a měli k nim kdykoli přístup.“

Z dochované korespondence opravdu vyplývá, že Podpěra po celý život udržoval přátelské nebo aspoň korektní vztahy s moravskými německojazyčnými botaniky, mimo jiné s lékárníkem v Šumperku Josefem Paulem, profesorem češtiny a přírodopisu na německém učitelském ústavu v Olomouci Heinrichem Lausem, gymnaziálním profesorem v Mikulově Antonem Fröhlichem, gymnaziálním profesorem v Brně Johannem Hrubým a středoškolským profesorem, genetikem a odpůrcem nacistických rasových teorií Hugem Iltisem. Přátelsky se stýkal také s Franzem Petrakem, rodákem z Hranic, botanikem a mykologem, jehož vztah k československému státu byl natolik rezervovaný, že dal přednost nejistému životu soukromého badatele před „zajištěnou existencí“ gymnaziálního profesora. Podpěra podpořil Petraka, který se po první světové válce ocitl v existenční tísní, odkoupením jeho soukromého herbáře a exsikatů pro nově založenou ústavní sbírku.

Z dochované korespondence a dalších dokumentů jednoznačně plyne, že Podpěra vztah k německým badatelům byl prost primitivního nacionalismu a předsudků – v popředí byla vždy kolegiální, společný zájem a charakter konkrétního člověka. Ačkoli Podpěrovi nemůžeme vytknout nedostatek (dobového) vlasteneckého smýšlení, vlastenectví u něj nebylo spojeno se šovinismem; příslušnost k jazykovému a kulturnímu společenství byla pro něho jednou z několika identit a určitě ne tou nejdůležitější. Dnes můžeme jen spekulovat (a vlastně to není zase tak důležité), zda na tom měla větší zásluhu Podpěrova povaha nebo rodinný původ. Z archivních dokumentů totiž vyplývá, že Podpěra v otcově rodinnou korespondenci s jedním z bratrů německy, s druhým česky a Podpěrova matka pocházela z jazykově smíšené rodiny. Buď jak buď, Josef Podpěra přístupem ke krajanům a německojazyčným kolegům převyšoval mnohé ze svých současníků, což je stejně důležité jako jeho vědecký odkaz.

Tento text byl sestaven z velké části za použití rukopisných materiálů Vladimíra Vacka (1926–2011), botanika a šlechtitele, jednoho z posledních Podpěrových žáků, který se v letech 1992–95 na žádost prof. Jiřího Vicherka věnoval dějinám botaniky na Masarykově univerzitě. Stručný výtah z těchto rukopisů byl za spoluautovství Petra Bureše uveřejněn v r. 2001 v časopise PŘF MU Folia historica. Institucionální podporu poskytl Botanický ústav AV ČR (RVO 67985939).